

Õigeusked ja luterlastest riigimehed Mulgimaalt

Mati Laane materjalid 07.11.2014a Heimtali konverentsiks.

Viljandimaal toimuvatel haridus – ja kultuuriüritustel peaks rahvale sagedamini meenutama, kes olid Eesti Wabariigi esimesed riigivanemad, kõik nad käisid koolis mõisaajal ja enamused Viljandimaa koolides.

Riigivanemad

I Ants Piip, 1884 Tuhalaane, +1942 Permi obl. vangilaagris

II Konstantin Päts, 1874 Tahkuranna, isa sünd. Heimtalis, + 1956 Kalinini obl. Buraševos

III Juhan Kukk, 1885 Virumaal Simunas, isa sünd Karksis Pilgul, suri 1942 Arhangel'ski obl. vangilaagris

IV Konstantin Päts

V. Friedrich Karl Akel, 1871 Hallistes Kaubi mõisa Nosi karjamõisa omaniku peres, 1941 lasti Tallinnas sõjakohtu otsusel maha

VI Jüri Jaakson 1870 Viljandi Saarepeedi e. Uue-Võidu vald, + 1942 Sosvas

VII Jaan Teemant 1872 Virtsu lähedal Illustes, isa pärit Kivi-Vigalast, 1941 sai 10 aastat ja kadus (Tallinnas)

VIII Jaan Tõnisson, 1869 Viljandi vald Tännassilma Mursi talu, arreteriti ja lasti tõenäoselt 1941 Tallinnas maha

IX August Rei 1886 Viljandimaal Pilistveres, ainsana sai põgenema ja oli 1945-1963 eksilis Eesti vabariigi peaminister presidendi ülesannetes, + 1963 Stockholmis.

9-st esimesest riigivanemast 8 olid Viljandi ümbrusest pärit, ainult Jaan Teemant oli Läänemaalt, kuid temagi õppis samas Pärnu Gümnaasiumis, kus temale vahetult eelnenud 3 riigivanemat – Päts, Akel ja Jaakson, samas koolis õppisid ka 3-st 2 Eesti Päästekomitee liiget, peale Pätsi veel Jüri Vilms, sünd. Viljandimaal Pilistvere Kabala Arkmas taluperemehe pojana 1889, kahjuks sai ta paar kuud pärast Wabariigi sündi Soomes surma ja ei jõudnud Riigivanemaks saada.

Ka Juhan Kukke loetakse ametlikult virumaalaseks ja Pätsi Tahkurannast pärinevaks, kuid võiksime neid ikkagi lugeda poolest saadik mulkideks. Juhan Kuke ristinimi oli õieti Johannes. Esimene teadaolev esiisa Jaak on 1729 sündinud Karksi Mäekülas ja oli Kiini-Jaagu talu peremeheks, nagu ka tema poeg Märt ja pojapoeg Jaak, viimase poeg Jürri läks 1850 Sudistesse Pilgu talu peremeheks. Pilgu talu on see, mille maadel asub Viljandimaa suurim rändrahn – nn. livakivi – 26m ümbermõõdus ja muide, 1959 üldse kogu Eestis üksikobjektidena looduskaitse alla võetutest registreeritud esimesena ja praeguseni kirjas looduskaitse objekt nr.1. Johannes e. Juhan Kuke isa Jüri Jüri poeg sündis Pilgul ja kolis 1875 Simunasse, kust oli leidnud naise., Johannes e. Juhan Kukk sündis siis Simuna khk-s, vähetuntud fakt on, et just tema on koostanud ja kirja pannud Eesti iseseisvusmanifesti, ta oli ka enne Riigivanema ametit Eesti Wabariigi Riigikogu esimene esimees. Enne seda oli ta EW rahandusminister ning kaubandus-tööstusministriks.

Vabadussõja kindralitest pärinesid Viljandimaalt: Juhan Laidoner, sünd 1854 Viiratsis, Juhan Tõrvand, 1883 Mõisakülas, suguvõsa Karksist ja Andres Larka, 1879 Pilistveres ja kes oleks saanud I Eesti presidendiks, kui Päts ei oleks teinud riigipööret.

Kuid Mulgimaalt pärit mehed olid teoksil ka juba Eesti Wabariigi loomise ettevalmistamisel.

Konstantin Päts oli ise küll sündinud Tahkurannas, kuid ta isa Viljandi lähedal Heimtalis. 1900 aastal alustas Päts oma juristikarjääri Tallinna vandeadvogaat Jaan Poska juures. Juristitöö kõrvalt andis Päts 1901-1905 Tallinnas välja ajalehte „Teataja“, olles selle vastutav toimetaja, sisuliseks toimetajaks oli Heimtali kõrvalt Aidust Puiste talu peremehe poeg Hans Pöögelmann, kes oli Pätsist 1 aasta noorem. 1905a. revolutsiooniliste sündmuste puhul avaldati „Teatajas“ mõned riigivastaseks tõlgendatud üleskutsed. Nende üleskutsete pärast pidid mõlemad põgenema väljamaale, sest Päts mõisteti isegi surma. Pöögelmann oli 1918-19 Nõukogude Venemaa Eesti asjade komissar, 1918 ka Eesti Tööraha Narva Kommuuni Nõukogu Rahvamajanduse Valitsuse juht.

Minnes ajas mõne aasta ajas tagasi, oli Konstantin Pätsi esimene leivaisa vandeadvogaat Jaan Poska, kelle juures

Konstantin Päts alustas oma juristikarjääri, Poska oli 1913-17 Tallinna linnapea, 1917 aasta algupoole, kui Petrograd mässas, loobus keiser Nikolai II 15. märtsil troonist ja Venemaal moodustati Ajutine Valitsus, nädal hiljem, 22.märtsil esitasid Eesti seltside esindajad palve ja 12 aprilli Ajutise Valitsuse otsusega ühendati Lõuna-Eesti, mis seni oli Liivimaa kubermangu osa, ja Põhja-Eesti üheks Eestimaa kubermanguks. Samal päeval määrati senine Tallinna linnapea Jaan Poska Venemaa Ajutise Valitsuse poolt Eestimaa Kubermangu komissariiks ja tema juurde moodustati Eestimaa kubermangu Ajutine Maanõukogu. Nii et varsti saab Eestimaa 100-seks. Et Ajutisest Maanõukogust, mis koosnes nõ. määratud tegelastest, saaks legitiimne parlament, korraldas Ajutine Maanõukogu 5. juunil 1917 üle-eestilised valimised, kus maakondadest valiti 42 saadikut, valitud meestest koosnev institutsioon kandis edasi Maanõukogu nime, rahvakeeles ka Maapäev. Neist 42-st valitud saadikust 17 pärinesid praeguselt Viljandimaalt:

Jaak Ümarik 1899 Viljandimaa Tuhalaane, lõpetas Riia Vaimuliku seminari, seejärel Kiievi Polütehnilise Instituudis agronoomiat, põllumajandusteadlane.

Jaan Anvelt 1884 Viljandimaa Võisiku vald, revolutsionäär, kirjanik Eessaare Aadu varjunime all

Kristjan Arro 1885, Pärnumaa Polli vald, põllumajandusteadlane

Eduard Aule 1878 Viljandimaa Kabala, Eesti Panga president, sporditegelane

Aadu Birk 1883 Viljandimaa Tarvastu, õigusteadlane, ärimees

Jüri Jaakson 1870 Viljandi Saarepeedi. Eesti Aleksandrikooli kuratooriumi esimees

August Kohver 1889, Pärnumaa, Vana-Kariste, õppis välismaal põllumajandust. Võrumaa maavanem 1921-40 (üks Jüri Kohver on Heimtali Willemelt 1859 Viljandisse kirjutatud, oli vist lausa peremees)

Juhan Kukk 1885, sünd. Simunas, isa Karksist

Juhan Kurvits 1895, Pärnumaa, Halliste Laatre vald, vandeadvogaat

Jüri Parik 1884, Viljandi, Uue-Võidu e. Karula

Ants Piip 1884 Paistu, Tuhalaane

Konstantin Päts 1874 sünd. Tahkurannas, esivanemad Holstre-Heimtali

Hans Pöögelmann 1875 Paistu Aidu, poliitik ja luuletaja

Jaan Sihver 1879 Viljandimaa, Vana-Tänassilma

Jaan Tõnisson 1868 Viljandimaa. Tänassilma

Jüri Vilms 1889 Viljandimaa, Pelistvere, Kahala

Kuid sõda ja revolutsioon käisid ning paar päeva pärast Oktoobrirevolutsiooni võttis Jaan Poskalt võimu üle Eestimaa kubermangu Sõja-revolutsioonikomitee esindaja Viktor Kingissepp ja valitud Maanõukogu saadeti laiali. Viktor Kingissepp, ristinimega Victor Eduard, sündis 1888 Kuressaares, ta pühitseti 1909 õigeusku. Tema paljude põlvkondade eellased elasid Viljandimaal Suure-Jaani khk. Reegoldi mõisa all ja said seal perekonnanime Kingisep. Vanaisa Ado läks Saaremaale Karja khk. Laugu mõisa kõrtsmikuks ja isa Eduard oli Kuressaares tehase omanik ja küllaltki rikas mees.

28.nov. 1917 tuli Maanõukogu taas paariks tunniks kokku ja kuulutas end Eestimaal kõrgeima võimu kandjaks, istungil ei osalenud aga Maanõukogu bolševike fraktsioon, kes ässitasid sel ajal linnas töölisi üles ja tulid koos nendega, ning ajasid Maanõukogu taas laiali, Maanõukogu tegutses edasi salaja. Paljud uurijad on 28.nov. 1917a. pidanud Eesti iseseisvuse ajaloos hulga tähtsamaks päevaks, kui 23.ja 24 veebruari 1918, sest 24. veebruaril rahva esindajate poolt tegelikult midagi ei hääletatud ega otsustatud, vaid juhuslikule kuulajaskonnale loeti ainult manifest ette. 1918 veebruaris moodustas Maanõukogu Päästekomitee, mis hakkas looma Eesti Wabariiki. Maanõukogu esimeheks 1918-19 oli Ado Birk, ta oli ka Eesti Wabariigi Asutava kogu Valimiste Peakomitee esimees. Ado Birk sündis 1883 Tarvastu Kullisaarel, ta ema pärines Holstre Ungerti Assodest. Adu Birk lõpetas Riia Õigeusu Vaimuliku seminari 10-neaastase täiskursuse, aga ta õppis ka Tartu, Peterburi ja Leipzigi ülikoolides juurat.

Riigimehed

Jaan Poskat peetakse üldiselt Laiuselt pärit meheks, kuid tegelikult pärinevad ka Jaan Poska eellased Mulgimaalt, nimelt Anikatsilt. Ta vanaisa oli Tuhalaane vallakohtunik ja ta isa õppis Tuhalaane algkoolis, lõpetas seejärel samuti Riia Vaimuliku Seminari, pärast kooli lõpetamist töötas Torile, siis Sangastes ja valiti 1864 Laiusele köster-koolmeistriks. Pere 12 lapsest 7 olid pojad, kellest 5 lõpetas Riia Vaimuliku seminari, nende hulgas kolmandana sündinud Tartu rahu sõlmimise komisjoni esimees Jaan Poska. Tema kaks venda olid eluaeg preestrid ja üks Vene õigeusu koolide inspektor. Muide, Jaan Poska Sangastest pärit ema oli orvuna üles kasvanud ühes venekeelses preestri peres, nii et koduseks keeleks Poskade peres oli vene keel.

Riia Õigeusu Vaimulik Seminaris õppinute nimekirjas on ka Ants Piip – Eesti Wabariigi I riigivanem, kes pärineb samuti Tuhalaanest ja õppis samas Tuhalaane õigeusu algkoolis, kuid ametlikus eluloos on kirjas, et ta on lõpetanud Lätis Kuldiga Õpetajate seminari. Riia vaimuliku seminari täiskursuse oli lõpetanud ka Maanõukogu liige, Tuhalaanest pärit Jaak Ümarik.

Kahtlane on aga see, et paljudes uurimustes, mis käsitlevad Konstantin Pätsi kooliteed, on kirjas, et ka tema astus Riia Vaimulikku Seminari, kuid tuli sealt varsti ära ja õppis enne Tartu Ülikooli 2 aastat Pärnu Poeglaste gümnaasiumis. Siiski on 1890a. Riia Vaimuliku Kooli lõpetajate nimestikus selgelt kirjas, et Konstantin Päts on kooli lõpetanud. Pean siinjuures siiski selgitama Riia vaimuliku seminari selleaegset struktuuri. See oli Liivi- ja Eestimaa peale ainus kool, kus koolitati Vene õigeusu vaimulikke. Seminari kogu õppeaeg oli 10-aastat. Esimesed 4 aastat oli nn. Vaimulik kool progümnaasiumi tasemel (mille lõpetas Konstantin Päts), kuhu asuti õppima juba poisikesena (Päts 12-aastaselt). Edasi tuli 6-aastane seminar, millest esimesel 4 õppeaastal saadi ka üldharidus gümnaasiumi tasemel ja 2 viimast aastat oli ainult vaimulikele ja köstritele vajalik õpetus. Riia vaimulik seminar oli loomulikult venekeelne, rõhk Vene ajalool ja kultuuril, aga ka filosoofial ja loogikal, eesti keelt õpetati soovijatele eriaina. Kool asutati 1846, siis samal aastal, kui Liivimaal algas Vene õigeusku üleminek ja Viljandis hakkas preester esimesi usuvahetajaid kirja panema. Vaimulik

seminar lõpetati Läti wabariigi alguses 1919. Ma ei tea, kas see sõltus kubernerist või millest, et kui Lõuna-Eestis alustati vene õigeusku üleminekut 1846.aastast, siis Põhja-Eestis alustati seda minule teadmata põhjusel üle 30 aasta hiljem, 1880-ndatel aastatel ja jäeti ka siis pooleli. Liivimaal jõuti selle ajaga umbes kolmandik, kohati kuni pool algastmekoolidest õigeusu alla üle viia, kus väidetavalt umbes 1/5 tundidest oli õigeusuõpetust ja 1/5 vene keelt. See pidi minu arust kooliharidust olulisel määral muutma ja mõjutama. Seda on millegipärast väga vähe uuritud ja kirjutatud. Seejuures käsitletakse tolaeagset üldkoolide ajalugu statistiliselt ainult üle-eestiliselt, Põhja- ja Lõuna-Eesti koosvõetuna, arvestamata, et Põhja-Eestis jõuti õigeusu koole luua väga vähe. Eesti Liivimaa osa peaks uurimustes ja arvudes käsitlema omaette ja eraldi.

Aga Riia vaimuliku seminari täisõppe lõpetas Konstantin Pätsi vanem vend, Jakobi ja Olga esimene poeg Nikolai Päts, kes Viljandi Vene Õigeusu kiriku meetrikaraamatu järgi sündis Heimtalis 24.augustil 1871a. Järgmise lapse - Konstantini - sünni ajal 1874 elati juba Tahkurannas. Nikolai Päts oli enne Wabariigi loomist pikemalt preester Rāpinas, kus mõisnikuks oli Heimtali mõisniku nõbu. Wabariigi algul sai Nikolai Päts preestriks Tallinnas ja peatselt ka Toompea Nevski peakiriku ülempreestriks, vastavalt sellele, kuidas kasvas vend Konstantini mõjuvõim.. Et vabariigi loomisel ja Riigikogu seadusloomes oli hädavajalik uurida vastavaid tavasid rahvusvahelisest kirjandusest ja sobitada Eesti seadusandlus rahvusvahelisega, loodi 1920 Riigiraamatukogu, kuhu telliti ja koondati vastav välismaine kirjandus ja ka kõigi riigis ilmunud raamatute ja ajalehtede sundeksemplarid. Selle raamatukogu loojaks ja esimeseks juhatajaks oli aastatel 1920-24 preestriametis kõrvalt Nikolai Päts, sellest raamatukogust kujunes praegune Rahvusraamatukogu. 30. oktoobril 1914, siis täpselt 100 aastat ja 1 nädal tagasi, avati Tallinna Kunsttööstuskool, initsiaatoriks Voldemar Päts, Konstantini noorem vend, ta oli selle kooli direktoriks 20 aastat, 1914-1934. Hiljem on seda kooli nimetatud mitmeti: Riigi Kunsttööstuskool, Riiklik Kunstiinstituut, praegu Kunstiakadeemia. Paar nädalat pärast Eesti Wabariigi loomist asutati Eesti pank, mille

esimeseks presidendiks oli Konstantin Pätsi ainsa õe abikaasa Mihkel Pung.

Sugupuud

Heimtali kandis teab igaüks, et Teise Ilmasõja eelse kahe Eesti riigipea esivanemad elasid mõnda aega üheaegselt Heimtalis. Siis Konstantin Pätsi ja Johannes Vares-Barbaruse esivanemad. Päts kinnitas isegi poolsunniviisiliselt Varese peaministriks, see toimus 21.juunil 1940, kui alles eelmise päeva õhtul oli Varesele ootamatult Vene meeste poolt tehtud ettepanek hakata peaministriks, ta pidi selleks ka paari tunniga oma eluloo kirjutama ja komparteisse astuma. Päts vahistati järgmisel kuul, 30 juulil ja Vares määrati Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks 20. augustil 1940. Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe amet oli enam-vähem sama, mis presidendi amet. Mõtlesin, et mõnel juhul võiks oletada isegi näiteks sellist vandenõuteooriat, et Pätsi ja Varese perekondade vahel võis Heimtali perioodist olla mingi lahendamata tüli, nagu naabrite vahel ikka, nii et Vares lootis Vene võimuga koostööle minnes ja Konstantin Pätsi hävitades Pätside suguvõsale kätte maksta. Ei olnud ju Vares enne ka avalik ega pörandaalune kommunist olnud. Siiski märke mingist perekondade vahelisest tülist ma ei leidnud. Pigem vastupidi – Konstantin Pätsi vanaisa isa Johan Päts elas oma elu kogu Heimtali perioodi (14 aastat) Johannes Varese vanaisa talus Arravällal ja ka suri seal. Meenutan, et sel ajal veel mitmetoalisi häärbereid ei olnud, ega ka köetavaid kambreid rehetoa kõrval mitte, nii et kogu ühe talu rahvas elas ühise perena koos ühes rehetoas. Arravälla naabertalus Kiisal olid Johann Varese isaliini otsesed esiisad 4 põlve peremehed olnud ja seal sündis ka Johann Vares (hilisem Johannes Barbarus). Willeme talus, mis talu numbri järele otsustades asus samuti lähinaabruses, sündis 1844a. ka Konstantin Pätsi isa Jaak, keda õigeusku üleminekul hakati nimetama Jakobiks ja kirjutati Jakov. Vares-Barbarus õppis samas Pärnu gümnaasiumis, kus varem Päts, Akel, Jaakson, Teemant, Vilms ning Varesega üheaegselt Uluots ja Semper

Täpsustan ka seda, kuidas Pätsid Holstrest Heimtalisse liikusid, sest avalikes lihtsalt kättesaadavates uurimustes on

seda esitatud mitut moodi ja mitmes punktis valesti.

Eelnimetatud Johan Päts, kes elas Varese vanaisa juures, sündis 1788 Holstre Pirmaste veskil möldri pojana, kuid polnud ise kunagi mölder. Ta võttis naiseks Holstrest Kibbe talu peremehe tütre, elas Kibbe talus ja seal sündisid kõik lapsed. 1826a. läks ta perega Õisu mõisa Kaarli Karasky metsniku või metsavahi tallu, sai samal aastal perekonnanimeks Päts. Alles 1837a. tuli Johan Pätsi pere Õisust Heimtali, Johan on 19. nov. 1846 Viljandis ümber ristitud õigeusku ja maetud 18.03.1851.

Täpsustan, et Vene õigeusku astuda soovijate nimekirju hakatigi Viljandis koostama 1846 aastal ja Johan Päts oli esimeste seas, usuvahetuse soovijad tulid ümbruskonnast kõik Viljandisse, nii Karksist, Hallistest, Penujast, Mõisaküllast, Pilistverest, Suure-Jaanist, Kolga-Jaanist ja mujalt, sest ainult Viljandis oli algul preester. 1847 aastal lõid talupojad Viljandi mõisa õunaaeda üles ka ajutise palkidest väikese kiriku, mis jäigi Viljandi õigeusu kirikuks kuni 1960 aastateni, kui sellele kohale ehitati pangamaja, praegune SEBe pank. Kiriku ehitusmeeste seas võis olla ka Johan Päts ja ta ehitusmehest poeg Hans. Teised õigeusu kirikud ehitati ümbruskonda kõik hiljem. 1851a. surnud Johan Päts oli ka tõenäoselt üks esimestest täiskasvanutest, kes Viljandi õigeusklike kalmistule maeti, eks lapsi maeti ennegi. Johani poeg Hans Päts, siis Konstantini vanaisa, kes oli veel sündinud Holstre Kibbe talus, võttis naise Heimtali Willeme talust, veidi hiljem sai Willeme peremeheks Hans Pätsi äi Jürri Wirak, kes sellesse tallu oli tulnud koduväiks, võttes naiseks Willeme talu peremehe Juhkam Särrewe tütre Marri.

Konstantin Pätsi ema Olga Tumanova päritoluga on suur segadus. Leidsin kogudusemeetrikas huvitavaid andmeid, mida ma enne pole kusagilt lugenud.

Jakov Pätsi laulatus on kirjas Viljandi Vene õigeusu koguduse meetrikas 25.okt.1870. Pruudi Olga Tumanova, kes väidetavalt sünd 04.aug.1847 ja kelle kohta on kirjas, et tema, kui vanemateta vaeslapse on üles kasvatanud Mihhail Mefodijev Belski pere. Mihhail oli Viljandi Õigeusu koguduse „pritšetnik“ , teisel nimetatud „djatšek e. djatška“ = tõlkes umbes õigeusu köster, Mihhail Belski naine Nadežda Grigorjeva oli Olga tädi, seega sai Nadežda Grigorjeva õde olla abielus Hariton Tumanoviga ja nende tütar oli Olga Haritonova Tumanova.

Laulatuse dokumentides mainitakse, et Olga on sünnijärgselt kirjas ja ka laulatuse ajal sisse kirjutatud (vene keeles) „Slokskii“ vallas, Eestimaal sellist kohanime pole, see oli Lätis, veidi Jurmalast läänes, läti k. Sloka või Slokas, baltisaksa k. Schlok ehk Schlockhof. Mõned allikad mainivad Slokases mingit mereäärset õigeusksete asulat või usukeskust olnud, või-olla ka vanausuliste küla. Ma ei ole leidnud mingit dokumenti, mis kinnitaks ajaloolaste üldtuntud Pätside perekonna käsitlete väiteid, et Olga Tumanova oleks nagu olnud Valga linnapea Joann Razumovski või Puiatu mõisniku Krüdeneri kasutütär, selliste väidete dokumentaalsetele allikatele ka kusagil ei viidata. Peab tõdema, et Belskid ei saanud Olga kasuvanemad olla titest peale, sest Olga sündides oli ta tädi Nadežda ainult 9 aastane, nii et Olga võis oma tädi juures elada ehk 8-10 aastasest alates, kuid ega me ka tea, millal Olga üldse orvuks jäi, ehk juhtuski see sedaaegu. Igal juhul on Konstantin Pätsi ja Jaan Poska emade saatus sarnane, mõlemad kasvasid orbudena vene õigeusu kirikumehhe venekeelses peres. Üks uurija on väitnud, et Olga on olnud Puiatu mõisniku v. Krüdeneri juures koduõpetajaks (siis mitte kasulapseks), see võib küll õige olla, sest Puiatu Krüdenerid olid õigeusked ja Olgal näib olevat olnud korralik haridus, sest tal oli väga ilus käekiri, otsustades laulatuse tunnistusel kirjutatu järele, kui samas peigmehel Jakov Pätsil on allkirja kirjutamine väga vaevaliselt läinud. Tugevad seosed Viljandi koguduse preesterkonnaga teeb usutavaks ka see, et laulatusel on Olga üheks käemeheks ehk tunnistajaks preester ja teiseks diakoni naine. Ei tahaks uskuda, et kõik 5 pühale dokumendile allakirjutajat olid mingi valetamise vandenõu osanikud, nad kõik ju pidid Olgat isiklikult juba kaua tundma. Väga segane on ka Olga isanimi, ja et vene kultuuris peetakse isanime küllaltki tähtsaks, siis on äärmiselt imelik, et laulatusel ja esimese poja ristimisel Viljandis on ta kirjas kui Olga Haritonova, Tahkuranna kirikus teiste laste ristimisel aga Olga Aleksejeva ja varalahkunud poja Pauli ristimisel isegi Olga Aleksandrova. Tahkuranna preester aga võis Slokase asula õigeuskseid hulga parmini tunda (mõlemad on Liivi lahe äärsed külad), kui kauge Viljandi ÕK tegelased ja hakkas Olgat õige isanimiga kirjutama.

Googli abil võib igaüks arvutis näha ka Pätsi interneti sugupuid, kahjuks pole need eriti usaldusväärsed ja tuleks korda teha. Konstantini isa Jakobi sünniaastaks on näidatud 1842, teisel 1848, tegelikult sündis ta 27.aprillil 1844 (viga 2-4 aastat) ja ta ristiti ikkagi Jaaguks, sest sel ajal polnud õigeusk veel Liivimaale jõudnudki. Jakobi isa andmed on näidatud õieti, aga vanaisa Johanni eluaastateks on 1787-1848, õige oleks 1788-1851, siin on eksitud 3 aastat. Andmed genisse on ilmselt võetud Genealoogia.ee kodulehelt, kuhu Pätsi uurija ja muuseumi töötaja Elle Lees on üles pannud andmed nii Pätsi kui Laidoneri eellastest ja kus on enamasti samad vead. Kindlasti ei saa õige olla ka pr. Leesi väide, nagu oleks Johan Päts tulnud 1826a. Heimtali Rabina tallu, Heimtalisse ei tulnud ühtki Pätsi enne 1837 aastat, lisaks pole 1811 kuni 1834 hingekirjades üldse Rabina talu olemaski. 1850 ja 1858 hingerevisjonides on Rabina talu koos mingite juriidiliste segadustega küll kirjas, kuid mõis ei tea seal ühtki Pätsi elavat. 1842-55 oli Rabina peremeheks Peter Wihmann, kelle pere läks seejärel Karksisse. Ilmselt on segaduse põhjuseks Viljandi Vene Õigeusu koguduse pihiliste nimistud, mille järgi Pätsid on tõesti justkui pidevalt Rabinal elanud. Ka õigeusu koguduse kantselei pidas mustandina samasugust personaalraamatut, nagu luterlasedki, kuhu kogudusse registreerimisel preester kirjutas pihilise elukoha pihilise ütlemise järgi, hiljem lisati sinna ristimise raamatu järgi sündinuid juurde ja surnute raamatu järgi tõmmati maha. Pihiliste nimekiri kirjutati sealt igal aastal puhtalt ümber, ainult iga inimese vanusele lisati 1 aasta. Elukoha muutusi ei jälgitud, kõik on pidevalt sama küla ja talu all kirjas. Minu teada oli Hans Päts neil aegadel juba ammu Viljandis ehitusmeister, ja kindlasti oli hobustranspordi aegadel iga päev Heimtalist Viljandis tööl käimine pika vahemaa tõttu võimatu, küllap oldi ikka ka Viljandis korteris. 1850a. Heimtali hingeloendis on kirjas, et Hans Päts perega on „ Mit Dienstscheinen abgelaßene“ st. umbes, et ta on mõisa teenistusest vabastatud ja see pere pole ka kirjas üheski Heimtali talus. Ka 1858a. hingerevisjonis on Hans Pätsi pere Heimtali inimeste nimistus küll kirjas, aga eraldi ja kõige viimasena, mitte ühegi talu elanikena ja seletuseks on üks sõna, mida ma ei oska lugeda ega tõlkida, kui see on „Auf Passe“, võiks seda tõlkida umbes , et tuleks järele vaadata ehk et on

järelevaatamise e. passimise all. Nagu öeldud, oli ka Nikolai Pätsi sünnikohaks 1871a. jälle kirjutatud Heimtali, on väheusutav, et Jakob elas ja töötas Viljandis ja proua Olga elas Heimtalis, umbes nagu tänapäeval ehitajad, kes Soomes tööl käivad. Ehk oli ka sel ajal nii, et korteri leidis küll, aga sissekirjutamisega oli raskusi, nagu Vene võimu aegadel ikka.

Õisu mõisa alad kinkis vene keisrinna v. Siversite perele 1744 aastal, mõisa üles ehitaja Friedrich Wilhelm suri 1781, pärast tema surma oli Õisu esimene jagamine 1789a, kui mõisa põhjapoolne osa sai Peter Reinholdile, kes rajas Kurvitsa mõisa ja nimetas selle hiljem Heimtaliks. Heimtali mõisa esimene mõisnik Peter Reinhold suri 1835, ilmselt testamenti ei olnud ja mõis oli pikka aega pärijate mõis. Alles 1854 sai poeg Hermann omanikuks, kui ta oli jõudnud õdedele-vendadele nende osad välja maksta. Selle ilma mõisnikuta, pärijate valduses oleva mõisa perioodil, mis kestis 19 aastat, liikus Heimtalisse palju uut rahvast, sest rahvale meeldis paremini elada mõisas, kus nõ. istuvat mõisnikku polnud, nii tulid Õisust 1837a. Heimtali ka Pätsid.

Veidi veel Kiisa Varestest. 1852a. lõpus ostis Heimtali mõis Õisu mõisalt teiste seas 2 Kiisa talu, ühe Kiisa peremees oli Peeter Vares. Ma ei tea, võib-olla see oli ka mingi Õisu esimese jagamise jäänuk, mille järgi Kiisa talud pidid juba 1789a. Heimtali alla minema, kuid polnud millegipärast veel läinud, igatahes sopistusid need Õisu taludena teiste Heimtali talude vahele ja Kiisade Heimtali taludeks saades sai Heimtali piir sirgeks. Talude ületulekul nimetatakse seda siiski ostmiseks. Ainult mõni kuu hiljem, 1853a. algul sündis Kiisa Peetril poeg Jaak Vares, kellest hiljem sai Kiisa peremees, Heimtali vallavanem ja kohtumees, tema pojast aga Vares-Barbarus. Väidetavalt olla Vares-Barbarus tahtnud põlise taluperemeeste suguvõsa esindajana säästa Eestimaad kolhoosikorrast, mis olnud üheks tingimuseks peaministriks hakkamisel, mida teda peaministriks värvanud Vene riigi esindajad olla talle ka lubanud, pärast sõda aga hakati ikka peale suruma kolhooside tegemist ja selleks hädavajalikku suurtalunike küüditamist. Vares olevad keeldunud neile otsustele alla kirjutamast. Ajaloolase Valdur Ohmanni 2002 ilmunud uurimuse järgi hakkas siis Julgeolek uurima Varese enda kirjutatud elulugu

komparteisse astumiseks, kus ta teadlikult maha vaikinud selle, kuidas ta Vabadussõjas rindearstiks oli ja isegi teenete eest vabadusristi sai. Selle uurimise ajal sai selgeks, mis nüüd sellisele süüdistusele järgneb ja Vares Barbarus leiti 29.nov.1946. mahalastuna vannitoast, riiklik ekspert tunnistas enesetappu, mis jäi ametlikuks versiooniks. Varese naine ja selle sugulased, kes surnut olid näinud, aga rääkinud mingit segast juttu, nagu oleks kuuliauk olnud kuklas ja seda ise endale raske tekitada. Mõni kuu hiljem leiti pooduna Varese lesk Emilie Rosalie, sünd Roode ning veel veidi hiljem leiti ka Emilie õde ja vend poodutena, ilmselt teadsid või rääkisid nemadki liiga palju. Ametlikult konstateeriti kõigi puhul enesetappu.

Johannes Varese naise Emilie Rosalie isapoolsed esivanemad pärinevad Kambja khk. Vana-Kuuste ja Suure-Kambja mõisatest, emapoolsed aga Tarvastu mõisa Ponnaku talust - priinimega Dumm.

Tagasi minnes Pätsi perekonna juurde, ei olnud Konstantini otseste esiisade seas ühtki taluperemeest, vähemalt teadaoleva 4 põlvkonna jooksul. Ometi oli ta kogu poliitilise kärjääri aja talumeeste esindaja - algul Maaliidu ja siis pärast nimevahetust Põllumeeste kogude juht või üks juhtidest. Kas lugejad on kunagi mõelnud või lugenud: mida lubas Päts kogu Vabariigi aja taluperemeestele, et need pidevalt teda oma esindajaks valisid ja ta sai isegi 6x riigivanemaks valitud.

Vastus on selline, ta lubas teed ja sillad korda teha ja lasigi riigi kulul teha. Masinateid enne peaaegu polnudki, olid vaid hobuse- ja vankriteed. Aga tehnika arenedes ju ükski talu ei viitsinud enam kootidega reht peksta, Pätsi valitsused aitasid igasse tallu, kuhu vähegi võimalik oli, sellise tee ehitada, mida mööda rehepeksumasin sisse sai sõita.

Kohtunike pilt

Mu kodus ja mu emapoolsete eellaste kodus on üle 100 aasta seinal rippunud esimese Viljandi Ülemtalurahva kohtunike täiskogu pilt 1902 aastast. Sellel pildil on minu vanaisa Ado Jürgens teises reas neljas ja temast vasakul teine Heimtali kohtunik Jaak Vares, Vares-Barbaruse isa. Minu vanaisa oli Puiatu kohtunik, ta ostis mõisast vabaks Laiakivi talu, mu ema sündis Laiakivil, mu tädimees Johan Piir oli viimane Laiakivi

peremees ja Puiatu vallavanem enne II Ilmasõda , Johan oli sündinud Päri mõisa Taski talus, ta ema oli Heimtali Seamiko Hans Särevi tr. Need on 3 kõrvuti asetsevat talu - Seamiku, Taski ja Laiakivi.

Õigeusu tuleku kronoloogia

1836a. Vene keisri ukaasiga moodustati Riia vikaarpiiskopkond, mis allus Pihkva piiskopile.

1840-ndatel Liivimaa kubermangus ja 1880-ndatel Eestimaa kubermangu lääne-osas sotsiaalne protestiliikumine vene õigeusku astumiseks. Motiiviks eesti ja läti talupoegade lootus parandada majanduslikku olukorda omandades maad ja mõisakoormiste vähendamine. Mitmes piirkonnas kaasnes usuvahetusele väljarändamine Venemaale, kust saigi hõredalt asustatud piirkondades maad.

1850 a. Nikolai I tegi Riia vikaarpiiskopkonna iseseisvaks piiskopkonnaks, mille juristiktsiooni alla läksid Kura- ja Liivimaa õigeusu kirikud. 1865a. läksid Riia piiskopi alla ka Eestimaa õigeusu kirikud.

1867 andis Alexander II ukaasi, et riiklikuks asjaajamiskeeleks Balti kubermangudes on vene keel.

Aleander III (keiser 1881-94) kaotas baltisaksa erikorra (ei kinnitanud keisriks saades privileege), mis 1883a. asendati nn. asehalduskorraga. 1885-1890 viidi sisse venekeelne kooliõpetus., 1888 a-st Venemaa politseisüsteem, 1889-st kohtureform, 1891-st pidid ka Lutheri koguduste kirikuraamatutes olema sissekanded venekeelsed.

Hans Pöögelmann

Sündis 18.12.1875 Aidu m. Puiste talus, kus ta isa Kustav ja vanaisa Hans olid peremehed. Oli ajakirjanik, kirjanik, luuletaja ja revolutsionäär. 1898-1901 töötas „Postimehe“ toimetuses ja 1901-1903 K. Pätsi ajalehe „Teataja“ toimetuses, kus ka Vilde ja Tammsaare. 1905 oli Päts Tallinna linnapea abi ja ka

kohusetäitja, Pöögelmann aga tallinna linnavolikogu liige. 1905a. ajaleht „Teataja“ suleti, Päts põgenes välismaale ja mõisteti seljataga surma. Ka Pöögelmann põgenes välismaale, kuid saadi 1909 kätte ja saadeti Siberisse Tomskisse, kust ta 1911 põgenes USAsse, seal oli ta kuni 1917 sotsiaaldemokraatliku ajalehe „Uus Ilm“ toimetaja“. 1918a. tuli Pöögelmann tagasi ja oli Eesti Tööraha Kommuuni (Narvas) Nõukogu Rahvamajanduse Valitsuse juht, hiljem pikka aega Leningradi Pedagoogilise Instituudi professor. Hukati 1938a.

Heimtali Konverents 07.11.2014

Mati Laane ettekande tekst (M.laane enda lühendatud)

